

Pagini de mitologie românească

Tudor Pamfile este o personalitate a etnologiei românești, cu contribuții de marcă în numeroase domenii aflate, la vremea aceea, la faza de pionierat. Prin studiile sale, Pamfile fie că aprofundează direcții abordate timid până la el, fie propune noi teme de cercetare, deosebit de riguros, după o metodă proprie. Ceea ce considerăm important este viziunea foarte amplă a lumii țărănești, a cărei schiță o conturează în volumul *Povestea lumii de demult*, viziune profund mitologică, în care sunt integrate fragmente dispartate (credețe, legende cu caracter mitologic, „superstiții” ș.a.). Pentru a evidenția mai bine contribuția efectivă a lui Pamfile, vom realiza o trecere în revistă a preocupărilor etnologiei românești pentru acest subiect fundamental.

Primele consemnări românești de mitologie comparată îi aparțin lui **Dimitrie Cantemir**, care, în *Descriptio Moldaviae* (1717) și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (1720), menționează unele aspecte inedite ale mitologiei autohtone. Făcând considerații favorabile la adresa mitologiei greco-latine, Cantemir se referă la geneza divinităților, semidivinităților și demonilor mitologiei grecești, susținând că acestea sunt de origine umană. Savantul român susține astfel teza evhemeristă a originii miturilor, apărute în

semn de cinstire a unor personalități remarcabile. Referirile făcute la adresa mitologiei românești, mai precis a unor elemente dispartate ale acesteia, sunt pătrunse de spirit critic, Dimitrie Cantemir încercând să se delimiteze de superstiții, de „rușinoase credințe vechi”.

Aceste considerente nu-l împiedică însă să atribuie mitologiei române o origine daco-romană. De asemenea, trece în revistă numele a douăzeci de personaje mitologice, pe care încearcă să le explice: Striga, Avestița, Aripa Satanei, tricolici, Fete de mare, Fete-pești, Faraoni, Dracul din vale, Stahia, Știma banilor, Frumoasele, Joimărița, Zburătorul, Miazănoaptea, Ursitoarele, Zâna, Drăgaica, Doina, Sadó, Mano, Păpălugă ș.a.

Aceste mențiuni sunt deosebit de valoroase pentru noi, deoarece surse anterioare secolului al XVIII-lea sunt sărace și panteonul mitologic românesc se poate reface cu destulă dificultate. Relevant este și faptul că între numele amintite de Cantemir se află personaje mitologice specifice, acesta fiind un corpus *in nuce* al gândirii mitologice românești.

Observații indirecte asupra mitologiei populare a românilor mai fac, tot în secolul al XVIII-lea, J.J. Ehrler și Franz Joseph Sulzer.

J.J. Ehrler, revizor austriac imperial în Banat, scrie un referat-monografie – *Banatul de la origini până acum* (traducere, prefață și note de C. Feneșan, Timișoara, 1982), în care descrie unele aspecte particulare ale obiceiurilor și datinilor mitice la români – considerații „despre religie, educația copiilor, datinile și prejudecățile românilor și sârbilor” (pp. 36-47).

Astfel, se spune că religia domestică, practică acasă, cea neoficială, e plină de prejudecăți, superstiții și credințe (de minuni, vrăji de alun-

gare a diavolului și de strigoi), continuând cu alte observații, de natură etnografică, deosebit de interesante.

Căpitanul imperial și juristul austriac **Franz Joseph Sulzer**, în lucrarea sa, *Geschichte des Transalpinischen Daciens, der Walachey, Moldau und Bessarabiens* (Viena, I-II, 1781, III, 1782), trece în revistă informații care privesc indirect câteva obiceiuri și aspecte mitice la români. Sulzer prezintă jocul călușul ca pe o rămășiță a *colisaliilor* romani, făcând totodată o paralelă între călușari și colisalii.

Dar abia secolul al XIX-lea pune bazele culegerii datinilor mitice și redactării unei mitografii mai mult sau mai puțin consistente. Pentru început, interesul crescând se manifestă în direcția conturării unei *mitologii poetice*. **Gheorghe Asachi**, publică, astfel, în limba franceză, *Doquie et Traian, légende populaire* (1840), *Moșii, legendă populară*. Ca și Asachi, **Ion Heliad Rădulescu** se circumscrie aceleiași orientări, scriind câteva poeme în versuri: *Zburătorul* (1843), *Cyclopele tristei figuri, Tantaliada sau Tândală și Păcală* (1854), epopeea *Mihaiada* (1844-1869).

Volumul din 1845 al fraților **Schott** (Artur și Albert Schott, *Walachische Maehrchen*, Stuttgart und Tübingen), are la sfârșitul narațiunilor un capitol despre superstiții (*Aberglaube*), despre ființele fantastice, unele date calendaristice și câteva obiceiuri. Sunt descriși cu însușirile lor zmeul, balaurul, vâlva, zâna, muma-pădurii, fata apei, moroiul, strigoiul, muroniul, pricoliciul și Staticot. Se pare că aceste personaje fantastice au fost consemnate de Artur Schott cu intenția de a alcătui și o schiță a mitologiei române, după modelul lucrării *Deutsche Mythologie* a fraților Grimm.

Studiile de mitologie română încep a fi elaborate acum din punct de vedere istoric și lingvistic. **Bogdan Petriceicu Hasdeu** deschide calea analizelor filologice și a sintezelor lexicografice. Astfel, între 1850 și 1854, Hasdeu redactează în limba rusă câteva studii rămase în manuscris: *Mitologia dacilor* (studiu pierdut), *Zeița mumă*, *Zeița Dochia și Babele de piatră*; *Stahia*.

În perioada 1854-1857 concepe un studiu amplu, redactat parțial în limba rusă și rămas în manuscris – *Reminiscente ale credințelor mitologice la români* (din care s-a păstrat partea I, intitulată *Reminiscente ale credințelor dacice: 1. Credințe în nemurirea sufletului; 2. Adorația soarelui; 3. Dochia*). Din aceste materiale au fost publicate și comentate câteva studii de către I. Oprișan (în „Manuscriptum” 4/1977 (29), VIII, pp. 78-84; 2/1978 (31), IX, pp. 105-113).

Între 1857 și 1895 Hasdeu începe să publice noi studii cu implicații mitologice, mai ales în revista „Columna lui Traian”: (*Zâna Filma, goții și gepizii din Dacia*, 1878). De asemenea, *Etymologicum Magnum Romaniae* (I-III, 1886-1898) expune aspecte inedite pentru istoria mitologiei române în referințe asupra câtorva personaje fabuloase: Agerul pământului, Ală, Andilandi, Moș Apeș, Aripa Câmpului, Baba Novac, Babele (Statu Palmă) Barbă Cot, Frumoasele, Murgilă, Setilă, Sfarmă Piatră etc. (cf. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, 1987, p. 65).

Caracteristica școlii comparatiste promovate de Hasdeu este studierea folclorului în conexiune cu istoria și lingvistica. Hasdeu explică faptele istorice prin istoria limbii, în speță a limbii populare, și prin elementele de cultură populară descifrează etimologii misterioase și urmărește transformările din organismul viu al limbii, ca și circulația cuvintelor, făcând apel

la istorie și folclor. „Lingvistica – spune Hasdeu – (...) se referă la organismul limbilor. Etnopsicologia, pe de altă parte, cercetează credința popoarelor, depusă mai cu deosebire în literatura poporană. Ambele, lingvistica și etnopsicologia, spiritul popoarelor în limbă și același spirit în credință, sunt într-o corelațiune intimă, adesea indisolubilă, de exemplu în mitologie sau în onomatologie, ambele la un loc formează *filologia comparatistă*” (*Prefață* la volumul *Cuvente den bătrâni*, II, București, 1984, pp. 9-10).

Studiul diverselor categorii de lucrări comparatiste prezentate de Hasdeu a relevat următoarele tipuri de probleme: urmărirea influențelor și a proceselor de idei; lucrări de istorie a literaturii române privită comparatist; studiul unor scriitori, curente și procese din literaturile străine; circulația motivelor, temelor, tipurilor, legendelor; cursuri universitare, sinteze; creația populară privită pe arii universale; lucrări filozofice cu implicații literare (cf. Ion Zamfirescu, *Comparatismul în România*, în vol. *Studii de literatură comparată*, București, Editura Academiei, 1968, pp. 51-56).

Din întreaga arie a preocupărilor lui Hasdeu vom puncta, pe scurt, principalele aspecte ale interesului manifestat pentru mitologia comparată. Astfel, o scurtă recenzie făcută culegerii de cântece populare bulgare a lui Auguste Dozon – apărută la Paris în 1875 – reprezintă un pretext pentru stabilirea unor paralele cu folclorul nostru, a unor înrudiri cu baladele sârbo-bulgare și balade românești ca „Păunașul codrilor”, „Stoian Popa” și chiar „Miorița”, sau identități de tipologie: ielele românești cu vilele sârbobulgare (spirite eoliene).

Tot în domeniul comparatist sud-est european se încadrează și studiul *Palpitațiunile*

copilei. Notiță de literatură comparativă („Columna lui Traian”, VII, 1876, pp. 371-376), în care urmărește motivul zburătorului într-un cântec popular din Galiția, explicând asemănarea printr-un fond psihologic comun, care ar fi, pentru Hasdeu, „temeiul literaturii comparative”.

Alte studii, din 1876 și 1877, sunt de menționat, dar de această dată remarcându-se mai mult prin caracterul lor inoperant: *Un descântec român și un descântec sanscrit din Veda. Notiță* („Columna lui Traian”, VII, 1876, pp. 335-336) pune față în față un descântec bănățean și un altul asemănător din *Atharvaveda*, cu o variantă din *Rg-veda*, alături de materiale slave și germane. Semnalizarea asemănărilor este însă singurul merit al articolului, care nu promovează nici un fel de concluzii.

Excursul comparatist este prelungit în cazul zânei Filma, zâna bănățeană a febrei (*Zâna Filma. Goții și gepizii în Dacia*, „Columna lui Traian”, VIII, 1877, pp. 153-182). Hasdeu demonstrează că la francezi, sârbi, albanezi, români, bulgari cele două noțiuni – *febră* și *spaimă* sunt foarte apropiate. Concluzia fantezistă, la care ajunge Hasdeu după cercetarea nordicelor *Saga* și a unei povești vechi cu ursitoare reprodusă de Jacob Grimm, este că personajul mitic bănățean este de origine gotică, intrat în limbă și în folclor prin intermediul gepizilor, în vremea peregrinărilor lor pe aceste meleaguri. În legătură cu un alt personaj fantastic, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Hasdeu realizează din nou un periplu mitologic pe diverse meleaguri, ajungând la concluzia că variantele caucaziene, române și sud-slave, sunt cele mai reprezentative. Importantă este și inițiativa lui Hasdeu de a orienta culegerile de materiale, pentru a cuprinde totalitatea culturii populare, mai ales domeniile rămase necercetate.

În 1877, G. Chițu, ministrul învățământului, îi solicită lui Hasdeu difuzarea unui „chestionar lingvistic mitologic pentru culegerea și descrierea moravurilor, instituțiilor și datinilor noastre”. Hasdeu întocmește chestionarul juridic *Obiceiele juridice ale poporului român. Programa* (1878), difuzat prin grija Ministerului Învățământului la cărturarii satelor.

Hasdeu s-a călăuzit după lucrările similare din alte țări, în primul rând de *Deutsche Rechtsaltertümer* (1845) a lui Grimm, apoi de chestionarele lui Bogisic, Efimenko și Matviev. Chestionarul juridic cuprinde 400 de întrebări, grupate în trei capitole: *satul, casa și lucrurile*. Capitolul I era consacrat relațiilor sociale și juridice, de la vecini până la alte naționalități, al doilea se referea la ciclul familial cu aspectele lui juridice (sistemul de nașie, de moștenire etc.), moartea fiind tratată mai sumar. Capitolul al treilea cuprindea relațiile de proprietate, învoielile agricole, horticivă, comorile etc.

Al doilea chestionar e întocmit sub egida Academiei Române, pentru a aduna materialul necesar în vederea alcătuirii dicționarului tezaur al limbii române. *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română* (1884) nu era numai un dicționar lingvistic, ci și mitologic. Chestionarul din 1884 conține 206 întrebări, care afectează întreaga cultură populară.

Primele patruzeci și nouă de întrebări se referă la domeniul restrâns, al lingvisticii, celelalte cuprind probleme de climatologie, toponimie, mineralogie, zootehnie, ocupații, industria casnică, port, hrană, iar întrebările de la 123 la 206 se referă la obiceiuri, credințe, mitologie populară (cf. Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974, pp. 189-191).

Cuprins

<i>Pagini de mitologie românească</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	55
POVESTEA LUMII DE DEMULT DUPĂ CREDINȚELE POPORULUI ROMÂN	57
O părere despre culegerile și cercetările cu privire la viața poporului român	59
PARTEA I. ÎNAINTE DE ZIDIRE	63
PARTEA a II-a. ZIDIREA PĂMÂNTULUI	73
CAPITOLUL I. Dumnezeu și Diavolul	75
CAPITOLUL al II-lea. Dumnezeu și cei doi frați diavoli	88
CAPITOLUL al III-lea. Dumnezeu și ariciul	90
CAPITOLUL al IV-lea. Dumnezeu și broasca	93
CAPITOLUL al V-lea. Dumnezeu și Andrei	94
CAPITOLUL al VI-lea. Dumnezeu	95
CAPITOLUL al VII-lea. Povestirea biblică ..	97
CAPITOLUL al VIII-lea. Marțea și sâmbăta ...	99

PARTEA a III-a. DEALURILE ȘI VĂILE.....	103
CAPITOLUL I. Ariciul și albina	105
CAPITOLUL al II-lea. Ariciul și Sf. Petru...	114
CAPITOLUL al III-lea. Țâncul pământului și albina.....	116
CAPITOLUL al IV-lea. Ariciul, corbul și alte păsări.....	117
CAPITOLUL al V-lea. Ariciul	118
CAPITOLUL al VI-lea. Alte povestiri.....	120
PARTEA a IV-a. ZIDIREA OMULUI	123
CAPITOLUL I. Povestirea biblică	125
CAPITOLUL al II-lea. Dumnezeu, ziditorul	139
CAPITOLUL al III-lea. Dumnezeu și Diavolul ziditori	142
CAPITOLUL al IV-lea. Adam și Eva – feciori de drac.....	144
CAPITOLUL al V-lea. Eva făcută din spurcăciuni.....	146
PARTEA a V-a. CĂDEREA DIAVOLILOR.....	155
CAPITOLUL I. Izgonirea	157
CAPITOLUL al II-lea. Ferecarea	174
PARTEA a VI-a. ADAM ȘI EVA.....	177
CAPITOLUL I. Raiul și întâia poruncă	179
CAPITOLUL al II-lea. Greșeala și izgonirea...	182
CAPITOLUL al III-lea. Zapisul lui Adam ...	206
CAPITOLUL al IV-lea. Povestiri răzlețe	215
PARTEA a VII-a. CAIN ȘI ABEL.....	229
PARTEA a VIII-a. POTOPUL.....	239
CAPITOLUL I. Povestirea biblică	241
CAPITOLUL al II-lea. Potopul.....	246
CAPITOLUL al III-lea. Vița-de-vie	285
CAPITOLUL al IV-lea. Alte povestiri.....	290

PARTEA a IX-a. OAMENII VECHI	293
CAPITOLUL I. Uriașii sau jidovii.....	295
CAPITOLUL al II-lea. Căpcâni sau tatarii	307
CAPITOLUL al III-lea. Alte soiuri de oameni..	317

PĂMÂNTUL DUPĂ CREDINȚELE POPORULUI

ROMÂN	319
Prefață	321
I. Urzirea și viața pământului	323
„II. Despărțirea uscatului de apă.....	332
III. Dealurile, văile și alte prefaceri	
pământești.....	341
IV. Croirea cărărilor	345
V. Cuprinsul pământului	346
VI. Sprijinul pământului	350
VII. Cutremurul.....	361
VIII. Blajinii	370
IX. Sfârșitul pământului	378
ANEXE	381
<i>Anexa I. Sismologhionul</i>	383
<i>Anexa II. Izvodul cutremurilor din România</i>	394

SFÂRȘITUL LUMII DUPĂ CREDINȚELE

POPORULUI ROMÂN	417
CAPITOLUL I. Semnele prevestitoare	419
CAPITOLUL al II-lea. Zăbovirea	431
CAPITOLUL al III-lea. Bătălia din urmă....	434
CAPITOLUL al IV-lea. Seceta și foametea	435
CAPITOLUL al V-lea. Focul	443
CAPITOLUL al VI-lea. Alte povestiri.....	448
CAPITOLUL al VII-lea. După sfârșit.....	451